

Vrees voor naamschade bij de volken *Kanttekeningen bij Ezechiël 20 in de NBV*

Jaap Dekker

In het kader van een exegetische studie naar Ezechiël 20 stuitte ik op enkele frappante vertaalkeuzes in de NBV. Het betreft vertaalkeuzes die elk voor zich wel te billijken zijn, maar die de scopus van Ezechiël 20 als geheel naar mijn indruk te weinig in rekening brengen. Het voert te ver om ook de vele hermeneutische en theologische vragen die met dit bijbelhoofdstuk verbonden zijn in deze bijdrage aan de orde te stellen. Ik beperk mij tot enkele kanttekeningen bij de vertaling.

Terugblik vanuit één perspectief

Karakteristiek voor de gerichtsprediking van Ezechiël zijn vooral die passages waarin de profeet terugblik op Israëls geschiedenis. In de hoofdstukken 16 en 23 maakt hij daarbij gebruik van prachtig uitgewerkte metaforen: Jeruzalem wordt voorgesteld als een door de HEER grootgebrachte vondeling; Samaria en Jeruzalem worden samen neergezet als twee zusters die zich door haar minnaars lieten betasten. Ook hoofdstuk 20 bevat een profetische terugblik op Israëls geschiedenis. Een uitgewerkte beeldspraak ontbreekt deze keer, maar de profetische kijk waarvan dit hoofdstuk blijk geeft, is minstens zo verrassend. Om zijn boodschap zo duidelijk mogelijk te laten overkomen, vertelt Ezechiël Israëls geschiedenis consequent vanuit één enkel perspectief. Dat ene perspectief is de naam die de HEER aan Israël heeft bekend gemaakt en die Hij niet wil laten ontwijden. Met een motief dat mogelijk zijn thuishaven heeft in de verhalen van Mozes (vgl. Ex. 32:12 en Num. 14:13-16), laat Ezechiël zien hoe de voortgang van Israëls geschiedenis vanaf het begin aan een zijden draadje heeft gehangen. Aan het zijden draadje van de naam die de HEER had hoog te houden en die geen schade mocht lijden in de ogen van de volken.

Globaal genomen is de opbouw van Ezechiël 20 redelijk inzichtelijk. Na een korte inleiding (vers 1-4) verhaalt de profeet de geschiedenis van Israël in een drietal episodes, die elk volgens hetzelfde patroon worden beschreven: Israël in Egypte (vers 5-9), de eerste generatie in de woestijn (vers 10-17) en de tweede generatie in de woestijn (vers 18-26). Ezechiël beperkt zich dus tot die momenten die het hart vormden van Israëls belijden (vgl. Deut. 26,5-9). In elke episode klinkt het als een refrein dat de HEER zijn toorn wilde uitstorten, maar dat Hij daar ter wille van zijn naam toch steeds van heeft afgezien:

Israël in Egypte (vers 5-9)

Maar om mijn naam niet te ontwijden in de ogen van de volken waartussen ze leefden, leidde ik hen weg uit Egypte... (vers 9 NBV)

Eerste generatie in de woestijn (vers 10-17)

Ik deed het niet, want ik wilde mijn naam niet ontwijden bij de volken die hadden gezien hoe ik hen had weggeleid. (vers 14 NBV)

Tweede generatie in de woestijn (vers 18-26)

Ik zag daarvan af, omdat ik mijn naam niet wilde ontwijden bij de volken die hadden gezien hoe ik hen had weggeleid. (vers 22 NBV)

De afsluiting van deze historische terugblik wordt gevormd door een tweetal verzen (vers 30-31) die een inclusio vormen met de eerder genoemde inleiding (vers 1-4). In de huidige vormgeving van de tekst moeten de verzen 30-31 echter met die van 32-38 worden samengenomen. Deze verzen vertellen hoe de HEER zijn koningschap denkt te handhaven (mooi dat de NBV deze notie in vers 33 naar voren haalt!) en de met zijn volk ontstane impasse denkt te doorbreken. In het laatste deel (vers 39-44) tenslotte wordt een nieuwe

toekomst getekend in scherp contrast met de nog niet genoemde passage over Israëls offerhoogten (vers 27-29) die de indruk wekt met het oog op dit vervolg te zijn geschreven.

Geen medelijden

De profeet Ezechiël onthult in dit hoofdstuk een verrassende kijk op Israëls geschiedenis [1]. Hij zet de voortgang van deze geschiedenis helemaal op de noemer van de naamschade die HEER wil voorkomen. De HEER heeft een naam hoog te houden bij de volken. Tegen de achtergrond van dit ene perspectief is het verrassend om in de NBV bij vers 17 plotseling over Gods medelijden te lezen:

Toch richtte ik het volk niet te gronde, daar in de woestijn, ik vernietigde het niet, want ik had medelijden met hen. (vers 17 NBV)

Ter vergelijking zet ik er de NBG-vertaling naast:

Maar ik ontzag hen, zodat Ik hen niet verdierf en geen einde aan hen maakte in de woestijn. (vers 17 NBG)

Met de zinsnede ‘want ik had medelijden met hen’, die door een omkering in de zinsbouw zelfs extra nadruk krijgt, haalt de NBV een gemoedsbeweging naar voren. Dat is opmerkelijk, want etymologisch lijkt deze gemoedsbeweging wel met het in het Hebreeuws gebruikte werkwoord verbonden te zijn, maar in de praktijk staat die niet altijd meer op de voorgrond. Dat blijkt het duidelijkst wanneer dit werkwoord in een juridische context wordt gebruikt. Zo heeft het in de regelgeving van Deuteronomium vaak de feitelijke betekenis van ‘ontzien’, zonder dat daar nog een element van medelijden in meesprekt. Ook in Ezech. 20:17 heeft niet alleen de NBG-vertaling, maar hebben ook andere Nederlandse vertalingen niet ten onrechte voor een meer neutrale weergave gekozen:

Statenvertaling 1637

Doch Mijn oog verschoonde hen, dat Ik hen niet verdierf, en geen voleinding met hen maakte in de woestijn.

Willibrordvertaling 1995

Toch spaarde Ik hen, richtte hen niet te gronde en liet hen niet omkomen in de woestijn.

Groot Nieuws Bijbel 1996

Maar ik heb hun leven gespaard, ik liet hen niet in de woestijn omkomen.

Juist ook de context van Ezechiël 20 pleit tegen de keuze van de NBV om het in het Hebreeuws gebruikte werkwoord met ‘medelijden hebben’ te vertalen. In dit hoofdstuk beschrijft Ezechiël Israëls geschiedenis immers vanuit slechts één perspectief, namelijk dat de HEER bij herhaling enkel en alleen ter wille van zijn naam gehandeld heeft. Dat Hij bevreesd was voor naamschade bij de volken. Het is niet waarschijnlijk dat Ezechiël binnen dit perspectief ook ‘Gods medelijden’ nog een plaats zou geven op de wijze die de NBV suggereert.

De volken als getuigen

Gods vrees om naamschade te lijden heeft in Ezechiël 20 vooral de volken op het oog. Keer op keer worden de volken genoemd als een sturende factor in Gods handelen. Voor Israël zelf zit daar natuurlijk iets beschamends in. De HEER spaart zijn volk niet omwille van Israël zelf, maar omdat Hij beducht is voor negatieve publiciteit bij de volken. Deze vrees hangt samen met het feit dat de volken er ook getuige van waren hoe de HEER zijn volk destijds

heeft uitgeleid. In de verzen 14 en 22 wordt dit laatste expliciet tot uitdrukking gebracht (zie boven). Hetzelfde geldt voor vers 9, ware het niet dat de tweede helft van dit vers in de NBV een enigszins afwijkende vertaling heeft gekregen. Een vergelijking met de NBG-vertaling maakt duidelijk dat de NBV de volken in vers 9b een andere rol heeft toebedeeld:

NBG-vertaling 1951

Maar ik heb gehandeld ter wille van mijn naam, om die niet te ontheiligen ten aanschouwen van de volken in wier midden zij woonden, voor wier ogen ik Mij aan hen had bekendgemaakt door hen uit het land Egypte te leiden. (vers 9)

NBV 2004

Maar om zijn naam niet te ontwijden in de ogen van de volken waartussen ze leefden, leidde ik hen weg uit Egypte en maakte mij zo aan die volken bekend. (vers 9)

In de NBG-vertaling vervullen de volken net als in de verzen 14 en 22 een rol als getuigen. Het zijn de Israëlieten aan wie de HEER zich in de uittocht heeft bekendgemaakt. De NBV gaat er echter vanuit dat het de volken zijn aan wie de HEER zich met de uittocht heeft bekendgemaakt. Indirect mag dat het geval zijn, maar de NBV doet het voorkomen alsof de volken de feitelijk geadresseerden zijn van Gods zelfopenbaring in plaats van de getuigen daarvan. Mogelijk vonden de vertalers het natuurlijker om het in de betreffende Hebreeuwse zinsnede tweemaal gebruikte meervoudssuffix beide keren op dezelfde groep, in dit geval de volken, te betrekken. Voor deze vertaling kan men zich zelfs op Calvijn beroepen, die het een gewrongen vertaling achtte om de bekendmaking niet op de volken, maar op Israël te betrekken. Toch wordt hetzelfde meervoudssuffix in de direct hierop volgende zinsnede die over de uittocht gaat vanzelfsprekend voor Israël gebruikt en moesten Israël en de volken ook in de direct voorafgaande zinsnede van vers 9a al van elkaar worden onderscheiden, zonder dat de naam van Israël uitdrukkelijk genoemd wordt. Er is syntactisch dus weinig gewrongens aan om de zelfopenbaring van de HEER in vers 9b op het volk Israël te betrekken en de volken ook in dit vers hun rol als getuigen te laten spelen.

In het licht van vers 5 is de keuze van de NBV trouwens des te meer bevreemdend, want daar was al eerder gezegd dat de HEER zich in Egypte aan Israël (!) heeft bekendgemaakt [2]. Het is aannemelijk dat dit gegeven in vers 9 wordt opgepakt.

De verantwoordelijkheid van Israël

Van alle keren dat Gods vrees voor naamschade in Ezechiël 20 ter sprake, legt vers 39 nog weer een eigen accent. Tot nu toe was het steeds zijn eigen handelen, namelijk de uitstorting van zijn toorn over Israël, waarvan de HEER vreesde dat dit zijn naam bij de volken geen goed zou doen. In vers 39b, dat deel uitmaakt van de slotpassage waarin Israëls nieuwe toekomst getekend wordt (vers 39-44), zijn het de Israëlieten zelf waarvan gezegd wordt dat zij met hun gedrag de naam van de HEER schade hebben berokkend:

... maar mijn heilige naam zullen jullie niet langer met je offers en afgoden ontwijden. (vers 39b NBV)

In de context van dit hoofdstuk is het aannemelijk dat ook hierbij aan een ontwijding van Gods naam bij de volken gedacht mag worden. Wat de HEER zelf graag had willen voorkomen, lijkt door toedoen van Israël dus toch te zijn gebeurd. Het in vers 23 aan de tweede woestijngeneratie reeds aangekondigde oordeel van de verstrooiing onder de volken deed al vermoeden dat deze naamschade feitelijk niet meer te voorkomen was. Wel wordt de schuld hiervan in het boek Ezechiël uitdrukkelijk bij het volk Israël gelegd. Het is vooral dit accent van vers 39 dat in het vervolg van het boek, in Ezech. 36:16-24, wordt opgepakt en uitgewerkt. Dan is er sprake van een verstrooiing die inmiddels heeft plaatsgevonden en doet de HEER de verdrietige constatering dat Israël zelf voor de naamschade van zijn God verantwoordelijk is:

Bij de volken waar ze kwamen werd mijn heilige naam ontwijfd doordat men van hen zei: "Dit is nu het volk van de HEER, uit zijn land is het verbannen." Het deed mij verdriet dat mijn heilige naam zo door het volk van Israël ontwijfd werd, bij alle volken waar het kwam. (Ezech. 36:20-21 NBV)

Uiteindelijk, zo onthult de profeet in het vervolg van deze passage, zal de geschiedenis van Israël er echter op uitlopen dat de HEER zijn naam zelf weer aanzien zal verschaffen en zal er zelfs een nieuwe uittocht plaatsvinden.

Theocentrische focus

De aankondiging van een nieuwe uittocht vormt ook reeds het sluitstuk van Ezechiël 20. Ten aanzien van de volken doet zich in vers 41b in de NBV echter dezelfde verschuiving voor die de vertaling van vers 9 al eerder te zien gaf (zie ook Ezech. 28:25, 36:23 en 39:27 waar dezelfde kwestie speelt). Om deze verschuiving zichtbaar te maken, zet ik er opnieuw de NBG-vertaling naast:

NBG-vertaling 1951

Als in een liefelijke reuk zal Ik behagen in u hebben, wanneer Ik u voer uit het midden der volken. Dan zal Ik u uit de landen waarin gij verstrooid zijt, bijeenbrengen en Mij aan u de Heilige betonen ten aanschouwen van de volken. (vers 41)

NBV 2004

Wanneer ik jullie heb weggeleid bij de volken waartussen jullie nu leven, zullen jullie mij als een geurig offer met vreugde vervullen. Ik zal jullie bij elkaar brengen vanuit de landen waarover jullie nu verstrooid zijn, en zo de volken laten zien dat ik heilig ben. (vers 41)

In de laatste zinsnede van dit vers ('...en zo de volken laten zien dat ik heilig ben') laat de NBV het onderscheid tussen het feitelijk adres van Gods zelfopenbaring en de getuigen daarvan opnieuw vervagen, terwijl de Hebreeuwse tekst eenduidig is. Wat vers 41 intussen met vers 9 verbindt, is dat het in beide verzen om een uittocht gaat die voor de ogen van de volken plaatsvindt. Tegen de achtergrond van het motief van de naam die de HEER heeft hoog te houden en die dit hele hoofdstuk doortrekt, pleit ik ervoor om in de vertaling geen onduidelijkheid te laten bestaan over de rol die de volken als getuigen spelen. De formulering 'laten zien' (vers 41 NBV) is natuurlijk minder direct dan de formulering 'bekend maken aan' (vers 5 NBV), maar ook deze vertaling kan tot misverstanden leiden. Van een missionaire oriëntatie op de volken is in Ezechiël 20 geen sprake. Dit hoofdstuk kenmerkt zich als geheel door een sterk theocentrische focus. Deze theocentrische focus heeft in de NBV van het laatste vers van Ezechiël 20 trouwens een treffende vertaling gevonden:

En dan, volk van Israël, als ik met jullie doe wat past bij mijn naam en niet wat bij jullie slechte en verderfelijke daden past, zullen jullie beseffen dat ik de HEER ben – zo spreekt God, de HEER. (vers 44 NBV)

Zoals Ezechiël het begin van Israëls geschiedenis vanuit het ene perspectief van Gods naam getekend heeft, zo plaatst hij ook Israëls nieuwe toekomst in hetzelfde perspectief van de naam waarmee de HEER zich aan Israël heeft bekendgemaakt. Van naamschade onder de volken zal in deze toekomst geen sprake meer zijn. Integendeel. In het kennen van de naam, met de bekendmaking waarvan de geschiedenis van Gods volk begonnen was (zie vers 5), zal deze geschiedenis ook zijn doel bereiken.

Dr. Jaap Dekker is predikant te Amstelveen en als docent bijbelwetenschap verbonden aan de Ned. Geref. Predikantenopleiding die is ondergebracht bij de Theol. Universiteit te Apeldoorn.

Voetnoten

1. G. von Rad spreekt zelfs van een 'Travestie der Heilsgeschiede', een ongehoorde omduiding van Israëls heilige overleveringen (*Theologie des Alten Testaments. Band II: Die Theologie der prophetischen Überlieferungen Israels*, München 1980⁷, 236).
2. Wat in het boek Exodus op verschillende momenten plaatsvindt – de bekendmaking van Gods naam aan Mozes, de aankondiging van de uittocht, de landbelofte en de wetgeving op de Sinai – wordt in Ezech. 20:5 samengenomen.